

KADİM YUNANDA HUSUSİ HUKUK, CEZA HUKUKU, ADLİ TEŞKİLÂT VE MUHAKEME USULÜ

Prof. Dr. Recai G. Okandan

I

Kadım Yunanda Hususî Hukuk Müesseseleri

Yunanlılar, Hususî Hukuk sahasında büyük bir inkişaf gösterememişlerdir ve bunun da muhtelif sebepleri mevcuttur. Her şeyden evvel Site'leri kendi kadrosu içinde birleştiren Devlet dediğimiz teşekkülün vücutte gelememesi keyfiyeti, Site'lerin beşerî ve fizikî unsurlar bakımından çok dar bir kadroya inhisar ettirilmiş bulunmaları bu inkişafın vukuuna engel olmuştur. Bundan başka, pozitif hukuk sahasında esaslı bir gelişmenin ademi mevcudiyeti, zaman zaman zuhur eyliyen bazı mahdut kanun vâzılarının da bu hususta radikal tebeddülleri mümkün kılacak mükemmel kanunlar vücutte getirememiş ve binnetice her türlü ihtiyaçları karşılamaktan uzak, örf ve âdet şeklinde mevzuubahs olan, boşlukları kazâ organlarının şahsî kanaatleriyle doldurulan gayri mektup hukuk yerine mektup bir hukuku ikame edememiş olmaları da bu hususta menfî bir rol oynamıştır. Zira, bu tarzda yazılı bir hukuk üzerinde incelemelerin yapılması, bunun bir fikrî faaliyete mevzu teşkil eylemesi, onun aksak olan taraflarının ıslahı, eksikliklerinin tamamlanması cihetine gidilmesi mümkün olamamıştır.

Keza, kazaî teşkilâtı izah ederken göreceğimiz gibi, bir taraftan meslekten yetişmiş kaza organlarının yokluğu, diğer taraftan meslekten yetişmeyen hâkimlerin kazaî faaliyetlerinin de çok kısa müddetlere inhisar eylemesi, bunların muayyen müddetlerle mukayyet olmak üzere kazaî faaliyette bulunabilmeleri, kaza organlarının meslekî bilgi ve tecrübelerini arttırmalarına, bilgi ve tecrübelerile Hususî Hukuk sahasında bir inkişafı mümkün kılmalarına mâni olmuştur. Nihayet, yine Adli Teşkilât ve Muhakeme Usulünü tetkik ederken göreceğimiz gibi, kazaî müesseselerde mahkeme içtihatlarının tesisini imkânsız kılacak usullerin kabul edilmesi keyfiyeti de, Hususî Hukuk sahasında bu içtihatlarla vukua gelecek bir

gelişmeyi de gayri kabil kılmış, başka bir ifade ile mahkeme içtihatlarına dayanan bir gelişme de kendisini gösterememiştir.

Fakat, muhtelif sebep ve âmillerin tesiri altında Hususî Hukuk sahasında tam bir inkişaf kendisini gösterememiş olmasına rağmen, Yunan Site'lerinde, Hususî Hukukun muhtelif müesseselerini ilgilendiren bir çok hususlara da rast gelmek bizim için mümkündür. Hattâ, geç olmasına rağmen, henüz daha tekâmül devresinde olan ve her birinin bünyesinde eski an'anevî hükümler hâkim bulunan bu müesseseler, hususiyle Milâddan evvel beşinci ve dördüncü asırlardan itibaren, kendi inkişafını kolaylaştıracak bazı imkânlar da bulmaktan halî kalmamışlardır. Bu devirlerin önemli filozoflarının doktrin sahasında hukukla ilgili olmak üzere serdeyledikleri mülâhazalar, bunların hukukun teorik inkişafını mümkün kılmak üzere sarfettikleri önemli gayretler, hâkimlerin kazaî faaliyeti, mahkemelerin kararları üzerinde mühim tesirler icra eylemeye muvaffak olmuşlardır. Yalnız, ancak muayyen bazı Site'lere münhasır olan bu tarzda bir inkişaf, kendi hakiki semerelerini doğurabilecek kadar kâfi bir zamana sahip olamamış ve bundan dolayı da beklenen faydeli neticeleri doğurabilmek imkânını bulamamıştır.

Yunanlıların Hususî Hukuk müesseselerini tetkik ederken, bu hususta Yunan Site'lerinin en önemlileri olan Atina ve Isparta Site'lerini nazara almak mecburiyetinde bulunduğumuza da işaret eylemekliğimiz lâzımdır. Zira, Hususî Hukuk sahasında diğer Site'lerin vücade getirdikleri müesseselerin mahiyetine nüfuz edebilmek ve hattâ nazara alacağımız bu iki mühim Site hakkındaki bilgilerimizin de tam olduğunu söylemek bizce imkânsız bulunmaktadır.

§ 1. Aile.

Yunanlılarda, aile müessesesinin, bidayette, bugünkü anladığımız mânada kendi mahdut ve dar kadrosunu aşarak, erkek soydan olmak üzere aynı ceddin gelen müteaddit ailelerden müteşekkil Genos namı altında aile gruplarının teşekkül ettiği ve bu suretle aile dendiği zaman yalnız karı, koca ve çocuklardan müteşekkil dar mânada bir teşekkülün mevcudiyeti gibi bir durumun bahis mevzuu olmadığı görülmektedir. Müteaddit ailelerden tereküp eyliyen her Genos'un başında bir şef mevcuttur ve bu şefin şahsında aynı zamanda hem ruhanî ve hem cismanî vasıflar temerküz etmiştir. Her şeyden evvel, dinî merasimlere yalnız o riyaset edebilir ve ilâhlara da ancak o kurban takdim eyliyebilirdi. Şef, Genos'a dahil ferdler üzerinde mutlak ve hudutsuz bir iktidara sahipti. Ferdler için hiç bir serbesti bahis mevzuu değildi; bunların,

Genos'un şefine mutlak bir itaat göstermeleri lâzımdı. Genos'da ferdi mülkiyet diye birşey de yoktu; kollektif mülkiyet kabul olunmuş ve her şey Genos'un mülkiyetine dahil telâkki edilmiş ve bu kollektif mülkiyetin mevzuunu teşkil eyliyen malların idaresi keyfiyeti de Genos'un şefine bırakılmıştır.

Diğer Genos'larla olan münasebetleri de idare eyliyen şef, aynı zamanda kazaî salâhiyetlere de mazhar kılınmıştır. Her ne kadar her Genos'un kendine mahsus bir kazaî müessesesi mevcut idiyse de, bu teşekkül hakikatte şefin nüfuzu altında bulunmakta ve bu keyfiyet, ona, kazaî faaliyetin ifası hususunda tam bir serbestî bahşetmekteydi. Netekim, ilâhlara karşı gelenler, kollektivitenin hayatî menfaatlerine aykırı hareket edenler, Genos'un sükûn ve asayişini ihlâl eyliyenler hakkında gereken cezaların verilmesi için, temas ettiğimiz kazaî müessese Genos'un şefi tarafından içtimaa çağırılır ve şefin başkanlığı altında toplanan ve hakikatte tamamen onun nüfuzu altında bulunan bu müessese tarafından da suçlu telâkki edilenler hakkında gereken cezalar hükmolunurdu. Yalnız şuna da işaret edelim ki, bu müessese, çok ağır cezalara bile hükmetmek imkânına malikti. Meselâ, Suçluyu dışarıya esir olarak satabildiği gibi, onu mensup bulunduğu aileden, Genos'dan tardedebilirdi¹.

Başlangıçta kendi mahdut kadrosunu temas ettiğimiz şekilde genişletmeye muvaffak olan ailenin, daha sonraları daha dar bir bünye ihraz eylediğini, Site dediğimiz teşekküllerin vücut bulmasıyla birlikte geniş bir kadroya sahip olan aile mefhumunun ve bunun kendine hâs sosyal birliğinin sarsıldığını, Genos denilen aile gruplarının tedricen tecezzi ederek, parçalanarak mevcudiyetlerini kaybettiklerini ve bu suretle bizim anladığımız dar mânada karı, koca ve çocuklardan tereküp eyliyen ailelerin yeniden Genos'un yerine kaim olduklarını görmekteyiz.

Aile müessesesinin bünyesinde vukua gelen bu tarzda bir daralma, yalnız aile malları bakımından bir tebeddülün vukuunu mümkün kılmış olup, karı, koca ve çocuklar arasındaki münasebetlerin mahiyetinde esaslı bir değişiklik husule getirmiş değildir. Filhakika, ailenin kadrosunun daralmasıyla birlikte, aile mallarının tedricen parçalanarak, kollektif mülkiyetin tedricen ortadan kalkarak, bunun yerine ferdi mülkiyetin kaim olmağa başladığı ve bu ferdi mülkiyetin evvelâ menkul mallar üzerinde kendisini gösterdiği ve bu mülkiyetin de zamanla büyük bir inkişafa mazhar olduğu müşahade edilmektedir. Fakat, mülkiyet mef-

1) Bk. *Glotsz (G.)*, *Histoire ancienne*, Deuxième partie, *Histoire Grecque*, c. I, Paris 1938, s. 120 - 122.

humu bakımından vukua gelen bu tebeddülü, aileye dahil ferdler arasındaki münasebetlerde değişikliği tazammun edecek bazı yenilikler takip eylememiştir.

İşte bunun içindirki, aile müessesesinde, bu teşekkülün şefi olan koca yine geniş salâhiyetlere sahip bulunmaktadır. Aile efradının efendisi olan baba, karısı ve çocukları üzerinde mutlak ve hudutsuz bir otoriteye maliktir. Aile efradının her türlü hak ve hürriyetleri babanın otoritesine tâbi kılınmıştır. Kocası tarafından satın alınmış bir eşya mesabesinde olan kadın için hiçbir serbestî, hiç bir hak bahis mevzuu olmamaktadır. Kocasına karşı sadık ve muti olması gereken kadın her bakımdan zevcinin nüfuzu altında bulunmaktadır. Erkek, karısını, bazı hallerde, meselâ başkasiyle gayri meşru münasebette bulunurken yakalaması halinde, öldürmek hakkını bile haizdir. Netekim, Atina Site'sinde kocanın nüfuz ve otoritesi altında olan, her hususta kocaya tâbi kılınmış bulunan ve hattâ evlenirken getirdiği cihazı kendi uhdei tasarrufunda muhafaza eylemesine rağmen bunu bile ancak kocasının iziniyle başkasına devir ve intikal ettirebilen kadının, aile içindeki içtimaî ve hukukî durumunun çok düşük olduğu görülmektedir. Aile içinde fonksiyonu kocasına çocuk doğurmak, onları yetiştirmek, aile ocağının iç işlerini tanzim ve tedvir eylemekten ibaret bulunan kadının evde kapalı tutulduğu, kocasının müsaadesi olmadan hiç bir yere gidemediği, baba ve anasını bile ancak kocasının izniyle ve bir esirin refakatinde olmak üzere ziyaret edebildiği müşahede edilmektedir². Her ne kadar kadının ailedeki bu düşük durumunu ıslah gayesiyle Milâddan evvel beşinci asrın sonlarına doğru bazı teşebbüslere girişilmişse de, bütün bunlardan da müsbet ve müsmir neticelerin elde edilebilmesine imkân hasıl olamamıştır³. Yalnız, temas ettiğimiz bu hususların aksini ifade eyliyen bazı istisnaî durumların mevcut olduğu yerlere de rast gelinmektedir. Meselâ, hukukî teşkilât ve müesseseleri bakımından diğer Site'lere nazaran tamamen farklı bir mahiyet arzeden Isparta Site'sinde, kadın için kocasının otoritesine tâbi olma keyfiyeti yoktur. Aile müessesesine farklı bir mahiyet bahşeyleyen bu Site'de, kadın için tam bir serbestî bahis mevzuu olmaktadır. Evli bir kadın, hattâ, başkasiyle gayrimeşru münasebette bulunmak serbestisini bile haiz bulunmaktadır.

Yunan Site'lerinde, çocuklar için de mutlak surette babalarına tâbi kılınma keyfiyeti bahis mevzuu olmaktadır. Baba çocuklarını istediği

2) Bk. *Dareste (R.)*, *Etudes d'histoire du droit*, Paris 1926, s. 80.

3) Bk. *Glotz (G.)*, *op. cit.*, c. II, s. 581.

gibi cezalandırmak ve hattâ onları esir olarak satmak hakkını haizdi. Yalnız, babanın çocukları üzerindeki bu mutlak otoritesini tahdit gayesiyle bazı Site'lerde önemli teşebbüslere de girişilmiştir. Meselâ, Atina Site'sinde Solon, vücade getirdiği kanunlarla bu mutlak otoriteye bazı tahditler vazeylemiştir. Her şeyden evvel, on sekiz yaşına varan çocukların reşit addolunmaları mümkün kılınmış, babanın çocuklarını öldürme ve onları esir olarak satma hakkı bertaraf edilmiş, bazı hallerde çocuklara babalarının işlerine müdahale hakkı tanınmıştır. Meselâ, Solon'un koyduğu hükümlere göre, bir kimsenin meşru çocuğuna, müsrif babasının israfına mâni olmak için onun işlerine müdahale hakkı bahşolunmuştur. Yalnız, Atina Site'sinde girişilen bu mahdut teşebbüslere rağmen, bu Site'de bile, babanın çocukları üzerindeki otoritesi, çocuklarını tedip ve tecziye hakkı yine kendi mevcudiyetini idameye muvaffak olmuştur. Meselâ, bir baba iğfal olunan kızını esir olarak satabilir, oğlunun artık kendi otoritesi altında bulunmadığını ve onu mirasından mahrum kıldığını münâdi vasıtasıyla ilân ettirebilir ve hattâ aile meclisinin muvafakatiyle çocuğunu red bile edebilirdi.

Yunanistanda, tamamen istisnâî mahiyette olmak üzere, babanın çocukları üzerindeki mutlak otoritesini kabul etmeyen Site'lere de tesadüf edilmektedir. Netekim, Isparta Site'sinde hâkim olan esaslara göre, baba için, çocukları üzerinde hiç bir hak, hiç bir otorite kabul edilmemiştir. Fizikî bünyesi gayri müsait olarak doğan çocukların Site idaresi tarafından Taygète dağından bir uçuruma atılarak öldürülmesini önemli bir vazife telâkki eyliyen Ispartalılar, çocukların, baba ve analarından ziyade Site'ye aidiyetlerini kabul eylemişler ve bundan dolayı da çocuklar üzerinde her türlü hak ve salâhiyetlere sahip olabilmeye imkânını yalnız Site'ye tanımışlardır. Ispartada ferd ve Site münasebetlerinin bir sonucu olarak, doğduktan sonra ancak hasta ve cılız olmadığı takdirde yaşamasına müsaade olunan çocuklar yedi yaşına kadar baba ve analarının yanında tutulduktan sonra onlardan alınarak askerî müesseselerde, sıkı bir disiplin altında, doğrudan doğruya Site tarafından yetiştirilirler, doğrudan doğruya Site'nin otoritesine tâbi kılınırlardı ve bunun neticesi olarak da baba ve ana için çocukları üzerinde bir otorite, bir velâyet hakkı bahis mevzuu olamazdı.

Aile müessesesinde babanın aile efradı üzerinde haiz bulunduğu otorite, kendisinin fonksiyonlarını ifa edemeyecek derecede ihtiyarlaması veya ölümü halinde, onun en büyük erkek çocuğuna intikal ederdi. Bu gibi hallerde ailenin sevk ve idaresini en büyük erkek çocuk deruhte eyler ve babanın fonksiyonları onun tarafından ifa olunurdu. Nasıl baba

aile efradı üzerinde geniş salâhiyetlere malikse, en büyük erkek çocuk da annesi ve kardeşleri üzerinde aynı geniş salâhiyetleri elde ederdi⁴.

§ 2. Nişanlanma ve evlenme.

Yunanlıların nişanlanma müessesesini kabul ettikleri görülmektedir. Fakat, bu müessesenin hukukî mahiyeti ve nişanlanmanın vukuile ilgili olmak üzere nazarı itibara alınan hususlar hakkında geniş bilgilere malik değiliz. Yalnız, Atina Site'sinde, her genç kızın nişanlanacağı ana kadar annesiyle birlikte haremde kapalı kaldığı ve nişanlanmanın daha ziyade tarafların babalarının muvafakatlarına istinat eylediği anlaşılmaktadır. Meselâ, mezkûr Site'de, bir kıza nişanlanacağı erkeği babası seçer ve kız babasının bu husustaki arzusuna hiç bir suretle muhalefet edemezdi. Keza, erkeğe de nişanlanacağı kızı umumiyetle babası seçerdi. Birbirleriyle nişanlanacak olan kız ve erkeğin babaları bu hususta geniş imkânlarla mazhar kılınmışlardı⁵.

Yunanlılarda evlenme müessesesinin de mevcudiyetini ve fakat Site'lerin bu müesseseye yekdiğerinden farklı bir mahiyet bahş eyledikleri görülmektedir. Meselâ, Atina Site'sine göre, evlenme, her vatandaş için bir mecburiyet olarak mülâhaza edilmiş ve hattâ evlenmemek bir suç telâkki olunmuştur. Atina Site'sinde, evlenme, evlenecek erkekle evleneceği kızın babası veya bunun yokluğu halinde vasisi arasında vuku bulan bir akit, bir anlaşma olarak karşılanmıştır⁶. Evlenen erkeğin babasının muvafakati şart olmadığı halde, kızlar için babalarının veya vasilerinin⁷ rızaları bir şart olarak aranmıştır. Keza, evlenecek erkeğin rızası şart olduğu halde, evlenen kızın rızası bir şart olarak aranmamıştır. Atina hukukunda evlenecek kadın ve erkekte yaş şartının aranması hususunda kabul edilmiş bir esasın mevcudiyetine rast gelinmemekte ise de, doktrin

4) Bk. *Goltz (G.)*, op. cit., c. I, s. 131 - 134.

5) Bk. *Goltz (G.)*, op. cit., c. II, s. 583.

6) Bk. *Dareste (R.)*, op. cit., s. 61.

7) Vesayet müessesesini kabul eden Atina hukukuna göre, vasi ya çocuğun babası tarafından tanzim kılınan vasiyetname ile veyahut da Atina Site'sinin reisi olan Arhont tarafından tayin olunurdu. Yalnız, Atina hukuku tayin olunacak vasiler hakkında bazı hükümler; meselâ, vasinin, kendisine vasi tayin olunan kimseye varis olabilecek akrabalarından olmaması, keza vasinin kendisine vasi tayin olunan kimsenin annesiyle evlenmemesi, vesayetin hitamından sonra bir kimsenin vesayeti altında bulunduğu kimse aleyhine beş sene zarfında dâva açabilmesinin mümkün kılınması gibi esaslar vasetmiştir.

sahasında kadın ve erkek için ayrı ayrı yaşların ileri sürüldüğü ve tatbikat sahasında da bu hususta tesbit olunmuş bazı esasların mevcudiyeti görülmektedir. Meselâ, Aristoteles, evlenebilmek için, erkeğin otuz yedi ve kadının da on sekiz yaşında olmaları lüzumunu ileri sürmüştür. Tatbikat sahasında da, erkek için otuz ve kadın için de on beş yaş esasının kabul edildiği, yalnız kadının bazan daha evvel de evlenmesinin terviç olduğu görülmektedir. Atina hukuku, evlenecek erkek ve kız arasında evlenmeye mâni bir kan rabitasının ademi mevcudiyetini de lüzumlu bir şart olarak nazara almıştır. Meselâ, kabul edilen esaslara göre, usul ve fûru arasında, keza aynı anadan doğan çocuklar arasında evlenme vuku bulamazdı.

Atina hukuku, bidayette, evlenecek kimselerin mensup buldukları sosyal duruma göre de evlenme ile ilgili bazı tahditler vazeylemiştir. Meselâ, vatandaş zümresine dahil bir erkek ancak yine vatandaş zümresine mensup bir kadınla evlenebilirdi. Her ne kadar daha sonraları bu memnuiyet kaldırılmış, vatandaş zümresine dahil bir erkeğin bu sınıfa mensup olmayan bir kadınla evlenebilmesi mümkün kılınmışsa da, bu evlenmeden doğan çocuklara vatandaşlık haklarından faydalanabilmeleri imkânı temin edilememiştir. Hattâ, bu çocuklar, meşru addedilmelerine rağmen, babalarına varis olabilmek hakkından da mahrum kılınmışlardır.

Atina hukuku, evlenen kıza babası ve mevcut değilse erkek kardeşleri tarafından cihaz verilmesini bir mükellefiyet olarak kabul eylemiştir. Cihaz olarak verilen menkul ve gayrimenkul mallar üzerinde ancak kadına bir mülkiyet hakkı tanınmıştır. Koca bu mallar üzerinde yalnız bir intifa hakkına sahiptir. Hattâ, evlilik halinin devamı müddetince kocanın kadının cihazını teşkil eyleyen mallara dokunmamasını temin edebilmek için, kadına, kocasının gayrimenkul malları üzerinde birinci derecede bir ipotek hakkı da tanınmıştır.

Atina hukukuna göre, evlenme kadının hukukî durumunda bir değişiklik husule getirirdi. Kadın, evlenmekle, babasının evini terkederek kocasının evine gider ve bu suretle babasının veya vasisinin velâyet veya vesayetinden kurtularak kocasının nüfuz ve otoritesi altına girmiş olurdu. Başka bir ifade ile, evlenmeden evvel babasının, erkek kardeşinin ve bunların yokluğu halinde ya babasının hayatta iken tanzim kıldığı vasiyetname ile veya Arhont tarafından tayin edilen kimsenin velâyet veya vesayeti altında bulunan, medenî haklarını ancak veli veya vasisinin muvafakatiyle kullanabilen kadın, evlendikten sonra, evlenmeden evvel velâyet veya vesayeti altında bulunduğu kimsenin velâyet veya vesayetinden kurtularak kocasının nüfuz ve otoritesi altına girerdi.

Atina hukuku, kadın için bazı hallerde muayyen bir erkekle evlenme mecburiyetini de kabul etmiştir. Meselâ, bir koca hayatta iken kendisinin ölümünden sonra karısının başkasiyle evlenmesi mecburiyetini zevcesine bir mükellefiyet olarak tahmil etmişse, bu takdirde, kocanın ölümünü müteakip dul kalan bu kadının zevcinin arzusuna uyarak başka bir erkekle evlenmesi gerekirdi. Atina hukuku, Poligami'yi kabul etmemiş olmasına rağmen, bir erkeğin, meşru karısının yanında, odalıklara, cariyelere sahip olabilmesini de mümkün kılmıştır. Bu odalıklar, nezdinde buldukları erkeğe, evlenmeye benzer bir bağla da bağlı bulunmakta idiler. Yalnız, erkeğin meşru karısından doğan çocuklar dinen ve hukukan onun meşru çocukları telâkki edildikleri halde, odalıklardan doğan çocuklar evlenme dışı doğmuş telâkki edilirlerdi. Bu iki kategoriye dahil çocuklar arasında her ne kadar bidayette bir fark gözetilmemişse de, bilâhare Solon tarafından vazolunan hukukî esaslarla, evlenme dışı doğan çocuklar hakkında bazı haklardan mahrumiyet esası kabul olunmuştur. Meselâ, bu nevi çocuklar için babalarına kanunî mirasçı olmak mümkün bulunmadığı gibi bunlar siyasi haklardan da hiç bir suretle faydalanamazlardı*.

Yunan Site'lerinden Isparta, evlenme müessesesi bakımından diğer Site'lerden farklı bir takım hususiyetlere sahip bulunmaktadır. Her şeyden evvel, vatandaşlar için evlenmeyi bir mükellefiyet haline getiren, evlenmemeyi bir suç telâkki eyliyen, geç evlenenleri cezalandıran Isparta hukuku, bu müessese ile, sırf Site'ye vatandaş yetiştirilmesi gayesini gütmüş bulunmaktadır. Yalnız, Isparta hukuku, bu gayenin tahakkuku bakımından, erkek ve kadınlar arasındaki cinsî münasebetlerin muhakkak evlenme müessesesine istinat ettirilmesi gibi bir mecburiyet kabul etmediği gibi, evlenmenin vukuu keyfiyetini de hiç bir formaliteye tâbi kılmış değildir. Bu hususta, yalnız, erkekler için otuz ve kadınlar için de yirmi olmak üzere bir yaş haddi kabul olunmuş ve bundan gayri bir şart aranmamıştır. Meselâ, yakın akrabalar arasında evlenme memnuiyeti diye bir şey kabul etmeyen Isparta hukuku, bilâkis, aynı ananın çocukları müstesna, yakın hısımlar arasındaki evlenmelere büyük bir önem vermiştir. Keza, ferdlerin mülkiyet haklarını kabul etmeyen Isparta hukuku, meselâ Atina Site'sinde olduğu gibi, evlenecek kadına babası tarafından cihaz verilmesi gibi bir usule de önem atfetmemiştir.

Isparta hukuku bir erkeğin müteaddit kadınlarla evlenebilmesini tecviz etmemiş, Poligami'yi men etmiş olmasına rağmen, tatbikat

8) Bk. Glotz (G.), op. cit., c. II, s. 576-577.

sahasında bu memnuiyetin de bir kıymet ifade edemediği anlaşılmaktadır. Zira, gayrimeşru cinsi münasebetler hakkında hiç bir memnuiyet kabul etmeyen Isparta hukuku, aile nizamına aykırı fiilleri, zinayı, bir suç telâkki eylememiştir. Evli bir erkek karısından başka diğer kadınlarla da münasebette bulunabilirdi. Aile nizamına aykırı olan bu nevi fiiller hakkında Isparta hukuku hiç bir memnuiyet vazetmemiştir⁹⁾.

Isparta hukuku, evlenen bir kadının, meselâ Atina Site'sinde olduğu gibi, kocasının nüfuz ve otoritesi altına girmesi şeklinde bir hususu da kabul eylememiştir. Kadın evlendikten sonra da her bakımdan tam bir serbestiye sahip bulunmaktadır. Meselâ, erkek için nasıl karısına karşı bir sadakat mükellefiyeti mevzuubahs değilse, kadın için de kocasına karşı böyle bir mükellefiyet bahis mevzuu olamazdı. Netekim, bir kadın evlendikten sonra ve evlilik halinin devamı zarfında kocasından gayri diğer erkeklerle de münasebette bulunabilirdi. Isparta hukuku, kadına bu hususta bile tam bir hürriyet tanımıştı.

§ 3. Boşanma.

Yunan hukukunun boşanma müessesesini de kabul eylediğini görmekteyiz. Meselâ, Atina Site'sinde hâkim olan hukukî esaslara göre, gerek kocaya ve gerek karıya aralarında mevcut evlilik halini ortadan kaldırabilme imkânının tanındığı müşahede edilmektedir. Yalnız, şunu da ilâve edelim ki, Atina hukuku, kocaya, bu hususta, karıya nazaran, daha geniş imkânlar tanımıştır. Meselâ, koca, her zaman, şahitler huzurunda karısını boşadığını söylemekle onunla olan evlilik münasebetini ortadan kaldırabilirdi. Yalnız, bu gibi hallerde, kocanın, karısına, ona ait cihazı iade etmesi gerekirdi. Eğer, koca, karısını, onun başkasiyle gayrimeşru münasebette bulunması hasebiyle boşamışsa, bu takdirde cihazın iadesi gibi bir mükellefiyet mevzuubahs olamazdı. Atina hukuku, kocaya, karısını boşadığı takdirde, çocuklarını da kendi nezdinde alıkoy-mak hakkını tanımıştır ve bu bakımdan da erkek için imtiyazlı bir durum yaratmıştır.

Atina hukukunun, kocasiyle olan evlilik münasebetini ortadan kaldırmak hususunda kadına da bazı imkânlar tanıdığını görmekteyiz. Yalnız, kadının bu imkânlardan faydalanabilmesi keyfiyeti bazı şartların mevcudiyetine bağlı bulunmaktadır. Meselâ, kadın, ancak, kocasının kendisine ağır ve fena muamelelerde bulunması ve sadakatsizliği gibi hallerde kazâi bir kararla kocasından ayrılabilirdi. Bu gibi hallerde,

9) Bk. *Dareste (R.)*, op. cit., s. 66.

kadın, Atina, Site'sinin Arhont'una müracaat eder ve Arhont da hâdisede boşanmayı gerektiren sebeplerin mevcudiyetini görürse, bu takdirde vereceği bir kararla kadının kocasıyla olan evlilik münasebetini ortadan kaldırırdı¹⁰.

§ 4. Evlât edinme.

Yunan hukukunun evlât edinme müessesesini de kabul eylediği görülmektedir. Meselâ bu müesseseyi kabul eyleyen Atina hukuku, bu hususta, evlât edinenle evlât edinilende mevcudiyeti gereken şartlarla ilgili olmak üzere, tahdidî mahiyette bazı esaslar tesbit etmiştir. Atina hukukuna göre, bir kimsenin diğer bir kimseyi evlât edinebilmesi için, onun vatandaşı olması, mallarının bulunması, evlât edineceği kimseden on dört yaş büyük olması ve çocuğunun bulunmaması icap ederdi. Keza, evlât edinilen kimsenin de vatandaşı ve meşru çocuk olması gerekirdi. İşte, ancak zikrettiğimiz bu şartların mevcudiyeti halindedir ki, bir kimse diğer bir kimseyi evlât edinebilirdi.

§ 5. Miras.

Yunan hukukunun miras müessesesi hakkında da bazı önemli esasları ihtiva eylediği müşahede edilmektedir. Meselâ, Atina Site'sinin kabul ettiği hukukî esaslara göre, mirasın iki şekilde intikal eylediği görülmektedir. Bunlardan birinci şekil, mirasın müteveffanın kanunî varislerine intikal eylemesinden ve ikinci şekil de bir kimsenin vasiyyet suretiyle diğer bir kimseyi kendi mirasından istifade ettirmesinden ibaret bulunmaktadır.

Atina hukukuna göre, kanunî mirasçılar bakımından da durumu baba ve ananın ölümü hallerine göre ayrı ayrı mütalâa etmek lâzımdır. Babanın vefatı halinde, kanunî varislerin en başında müteveffanın meşru erkek çocukları gelirdi. Gayrimeşru erkek çocuklar babalarının kanunî mirasçıları telâkki edilmemişlerdir. Miras, her şeyden evvel, eşit esaslar dahilinde babanın erkek çocuklarına teveccüh ederdi. Erkek çocukların mevcudiyeti halinde kız çocuklar babalarına varis olamazlardı. Yalnız, babalarına varis olan erkek çocuklar, babalarından miras alamayan kızkardeşlerinden evlenmemiş olanlara bir cihaz temin etmekle mükelleftiler. Eğer müteveffanın erkek çocukları ölmüşse ve bunların erkek çocukları, yani müteveffanın erkek torunları mevcutsa bunlar

10) Bk. Glotz (G.), op. cit., c. II, s. 576.

babalarının yerine büyük babalarından miras alırlardı. Eğer müteveffanın kız çocuğundan başka bir çocuğu yoksa, bu takdirde, bu kız çocuğun babasının en yakın akrabasıyla evlenmesi şartıyla ondan doğacak erkek çocuklar da büyük babalarına varis olurlardı¹¹. Eğer ölen bir erkeğin çocukları yoksa, bu takdirde, miras, müteveffanın erkek kardeşlerine¹² ve bunlardan biri ölmüşse onun çocuklarına, bunlar yoksa kızkardeşlerine ve bunlardan biri ölmüşse onun çocuklarına, bunların da bulunmamaları halinde amcalarına, halalarına ve bunlardan birinin ölümü halinde ölenin çocuklarına intikal ederdi. Eğer bu mirasçılardan hiç biri mevcut değilse, bu takdirde, müteveffanın malları, aile müessesesinin muhafızı telâkki edilen Arhont'a kalır ve bu sonuncu da aile ocağının sönmesine mâni olacak tedbirlerin alınması hususunda bu mallardan faydalanırdı ve malların Arhont'a kalmasının sebebi de bu idi¹³.

Atina hukukuna göre, ananın vefatı halinde, onun evlenirken babasından aldığı ve üzerinde bir mülkiyet hakkına sahip bulunduğu cihazla ilgili menkul ve gayrimenkul mallar, müteveffanın çocuklarına intikal ederdi. Çocukların yokluğu halinde de, evlenme mukavelesinde cihazın kadının akrabasına iadesi hakkında bir hüküm mevcut değilse, bu takdirde, bununla ilgili menkul ve gayrimenkul mallara ölen kadının kocası tevarüs ederdi.

Atina hukukuna göre mirasın intikal şekillerinden biri de vasiyet suretiyle, vasiyetname tanzimi ile, vukubulmaktadır. Atina hukuku, her şeyden evvel, vasiyetnamenin tanzimi ile ilgili bazı hususlar derpiş eylemiştir. Meselâ, ancak reşit olan erkek vatandaşların vasiyette bulunabilecekleri esası kabul edilmiştir. Keza, tanzim kılınan vasiyetnamenin Arhont veya yakın bir akraba huzurunda vasiyet eden tarafından imzalanması gerekirdi. Bu suretle tanzim kılınan vasiyetname, bidayette, vatandaşlardan biri nezdinde hıfzolunurken daha sonraları bu usulden vazgeçilmiş ve bunun Site'nin arşiv dairesinde saklanması esası kabul edilmiştir. Yalnız, her iki halde de, tanzim kılınan vasiyetnamenin muhtevası vasiyette bulunanın ölümüne kadar gizli tutulurdu.

11) Bk. *Glots (G.)*, op. cit., c. II, s. 587-588.

12) Müteveffanın ana ve babasına ölen çocuğuna varis olmak hakkı tanınmamıştır. Bunlar ancak çocukları tarafından iase edilmek hakkına sahiptirler; yani çocuklar baba ve analarının iasesiyle mükellef bulunmaktadırlar. Yalnız, bu mükellefiyet de ancak meşru çocuklara teveccüh ederdi.

13) Bk. *Daveste (R.)*, op. cit., s. 92-93; *Glots (G.)*, op. cit., c. II, s. 588.

Atina hukukuna göre, bir kimse, ancak, kanunî varislerinin miras haklarını ihlâl etmemek şartıyla vasiyette bulunabilirdi. Yani, bir kimse, kendisinin kanunî varisi olmak vasfından mahrum bulunan diğer bir kimseyi, meselâ gayrimeşru çocuklarını, ancak kanunî varislerinin miras haklarında bir değişiklik husule getirmemek üzere vasiyet suretiyle mirasından faydalandırabilirdi. Keza, bir kimse, kendi kanunî varislerinden birine, ona isabet edecek miras hissesinden gayri, menkul ve gayrimenkul mallarından bir kısmını vasiyet suretiyle de bırakabilirdi. Yalnız, biraz evvel de işaret ettiğimiz gibi, Atina hukuku, bütün bunları mümkün kılarken, kanunî mirasçılarının miras haklarının ihlâl edilmemesi keyfiyetini önemli bir şart olarak nazara almıştır. Şu halde, vasiyet suretiyle mirasın intikali bakımından, bir taraftan yukarıda zikrettiğimiz şartların tahakkuku ve diğer taraftan kanunî varislerin miras haklarının ihlâl edilmemesi icap ederdi.

Fakat, bütün bu zikrettiğimiz hususların, Atina hukukunun, bir kimsenin kanunî varislerinden birini miras hakkından mahrum edemeyeceği esasını kabul eylediği şeklinde mânalandırılmaması da lâzımdır. Zira, Atina hukukuna göre, bir kimse, mühim sebeplerin mevcudiyeti halinde, kanunî varislerinden birini ve hattâ meşru çocuğunu bile mirastan mahrum kılabilirdi.

§ 6. Mülkiyet.

Yunan hukukunun ferdlerin mülkiyet hakkını esas itibariyle kabul eylediği, yalnız, bu hakkın, hem taallük ettiği şeyin menkul veya gayrimenkul oluşuyla ilgili olmak üzere bir gelişme seyri takip ettiği ve hem bazı Site'lerde bu hakla ilgili önemli bazı tahditlerin vazolunduğu müşahade edilmektedir. Her şeyden evvel, bidayette, ferdlerin menkul mallar üzerindeki mülkiyet hakları kabul edildiği halde toprak mülkiyeti bakımından ferdi mülkiyet esasının kabul olunmadığı görülmektedir. Bundan dolayıdır ki, Yunanlılarda, toprak mülkiyeti bakımından bidayette hâkim olan durum ferdi mülkiyet değil aile mülkiyeti idi. Her aile grubu kendi şefinin tasarruf ve idaresi altında bir toprağa sahip bulunmakta, onu işletmekte idi. Toprak, aile grubunun bir mülkü olarak mülâhaza edilmişti ve bunun neticesi olarak da bu toprak üzerindeki mülkiyet hakkının ziyası ancak aile grubu efradının muvafakatiyle mümkün olabilirdi¹⁴.

14) Bk. *Daveste (R.)*, op. cit., s. 78.

Fakat, bidayette mevcut olan bu aile mülkiyeti, daha sonraları, yerini, tedricen, ferdi mülkiyete terketmiştir. Toprak üzerinde mevzuu-bahs olan aile mülkiyeti parçalanmış ve toprak muhtelif hukukî muamelelerin mevzuunu teşkil etmeye başlamıştır. Meselâ, satım veya veraset suretiyle toprağın başkasına intikali veya alacaklı lehine bir teminat olmak üzere ipotek edilebilmesi mümkün kılınmıştır. Bu suretle, meselâ Atina Site'sinde Solon kanunu ile aile mülkiyeti tamamen ortadan kalkarak ferdi mülkiyet onun yerine kaim olmuş ve toprak mülkiyetinin ihraz ve devrini kolaylaştıracak her türlü imkânların tahakkuku cihetine gidilmiştir¹⁵. Yalnız, demokrasinin inkişafıyla gelişen bu ferdi mülkiyet, İskender devrinden itibaren Yunan Site'lerinde yeniden önemli bazı tehlikelerle karşılaşmaktan hâli kalmamış ve bunun neticesi olarak da toprak mahdut ellerde temerküz etmeye başlamıştır.

Yunan Site'lerinde mülkiyet hakkıyla ilgili hukukî esasların yekdiğerinden farklı bir mahiyet arzylediklerine de temas etmeliğimiz lâzımdır; bu hususta bütün Site'lere hâkim yeknasak prensiplerin mevcudiyetinden bahsetmemize imkân yoktur. Meselâ, Atina Site'sine göre, burada, bidayette, toprak mülkiyeti bakımından ferdi mülkiyet esasının kabul edilmediği, toprağın aile grupları diye ifade edebileceğimiz Genos namı altındaki teşekküllerin bir mülkü telâkki olunduğu ve ancak bilâhare toprağın ferdi mülkiyete mevzu teşkil edebildiği, onun satılabilmesinin, başkasına devir ve temlik olunabilmesinin mümkün kılındığı, bu hususta ferdlere tam bir serbesti bahşolunduğu görülmektedir.

Ferdlerin menkul ve gayrimenkul mallar üzerindeki mülkiyet haklarını vazolunan hukukî kaidelerle bir himayeye mazhar kılan Atina hukuku, mülkiyet hakkını yalnız hakikî şahıslara inhisar ettirmiş değildir. Bu hususta manevî şahısların da bu haktan faydalanabilmeleri mümkün kılınmış ve tatbikat sahasında da hususiyle dinî müesseseler bu haktan fazlasiyle istifade imkânını bulmuşlardır.

Ferdlerin menkul ve gayrimenkul mallar üzerinde bir mülkiyet hakkına sahip olmaları hususunda Atina hukukunun gösterdiği bu gelişmeye mukabil, Isparta Site'sinde, durum, aynı müsbet sonuçların tahakkukunu mümkün kılacak bir mahiyet arzetmemektedir. Her şeyden evvel, bir kısım ferdlerin menkul mallar üzerindeki mülkiyet hakları bakımından önemli bazı tahditler kabul edilmiştir. Isparta Site'sinde, «müsaviler» diyebileceğimiz kimselerin menkul mallar üzerindeki mülkiyet hakları bakımından, bu hakları tahdit edecek mahiyette mühim bazı esaslar vazolunmuştur. Meselâ, bunların, kendilerini münhasıran

15) Bk. *Daveste (R.)*, op. cit., s. 79.

Site işlerine hasır ve tahsis eyleyen ve eylemeleri gereken kimseler olduklarına göre, bir taraftan bu fonksiyonları ile ilgili vazifelerini mükemmel bir surette yapabilmelerini temin eylemek ve diğer taraftan Site'deki bu mümtaz durumlarından faydalanarak kendilerine gayri meşru servetler temin edebilmelerine mâni olmak gayesiyle, ziraatle meşgul olabilmeleri, ticaret yapabilmeleri, bir san'at sahibi olabilmeleri imkânsız kılınmıştır. Hattâ, yine aynı endişelerle, müsaviler sınıfına mensup olanların altın ve gümüş gibi ziynet eşyasına da tesahüp edebilmeleri menolunmuştur. Isparta hukuku, bütün bunlarla, basit ve sade bir hayat geçirmekle mükellef tuttuğu vatandaşların, Site'nin sevk ve idaresi hususunda kendilerine bahşolunan imkânlardan faydalanarak gayrimeşru kazançlar elde etmelerine, gayrimeşru bir tarzda servet sahibi olabilmelerine ve bu suretle diğer sınıflar aleyhine zenginleşmelerine mâni olmak istemiştir.

Isparta hukuku, keza, gayrimenkul mülkiyet bakımından da bazı hususiyetler arz etmektedir. Her şeyden evvel, burada da, bidayette, toprak mülkiyeti bakımından arazinin çok mahdut ellerde temerküz ettirildiği görülmektedir. Bu durumun ferdlerin içtimai ve iktisadi durumlarında husule getirdiği menfi neticeleri nazara alan Likürg (M. Ö. 884 - 804), Isparta Site'si için yeni bir anayasa vücade getirirken aynı zamanda toprak mülkiyeti bakımından mahdut arazi sahipleri lehine halkın gittikçe fakirleşmesi keyfiyetini de nazara almış ve bu hususta önemli bazı ıslahatı mümkün kılacak kanunlar vücade getirmiştir. Likürg'ün yaptığı kanunlar sayesinde, o zamana kadar mahdut kimselerin mülkiyeti altında bulunan toprak bunlardan alınarak Site'ye mal edilmiş, yani Site arazisi üzerinde yalnız Site'nin bir mülkiyet hakkına sahip olabileceği kabul olunmuştur. Bundan sonra, Site'ye mal edilen bu toprağın Site merkezine yakın olan kısımları muhtelif parçalara ayrılarak vatandaşlara (müsaviler) tevzi edilmiştir. Yalnız, kabul edilen hukuki esaslara göre, vatandaşlar kendilerine verilen arazi üzerinde bir mülkiyet hakkına sahip kılınmış değillerdir. Toprak, mülkiyeti bakımından yine Site'ye ait olarak kalmış ve vatandaşlara ancak kendilerine verilen arazi parçası üzerinde bir intifa hakkı tanımıştır. Bundan başka, bu intifa hakkı da bazı kayıt ve şartlara tâbi kılınmıştır. Meselâ, vatandaşlar kendilerine tevdi edilen toprak parçaları üzerinde bizzat çalışmak, ondan bizzat istihsalde bulunmak imkânına sahip değillerdi. Bu topraklar üzerinde ancak Hilotlar çalışabilirler, onlar ancak bu toprakları ekebilirlerdi. Keza, diğer bir tahdid de, vatandaşlar, kendi tasarrufları altında bulunan bu toprakları, bunlar üzerinde ancak bir intifa hakkına sahip bulunma-

ları dolayısıyla, başkalarına satamazlar, bağışlayamazlar, vasiyet suretiyle intikal ettiremezlerdi.

Likürg Site merkezine yakın olmayan araziye de muhtelif kısımlara ayırarak bunları da Periyekler arasında tevzi eylemiştir. Yalnız, vatandaşların kendilerine verilen toprak üzerindeki haklarıyla ilgili olmak üzere kabul edilen tahdidî mahiyetteki kayıt ve şartlar, Periyekler için bahis mevzuu olamamaktadır. Bunlar, kendilerine verilen bu topraklar üzerinde doğrudan doğruya çalışmak, istihsalde bulunmak imkânına sahip bulunmaktadırlar. Keza, bunlar, kendilerine tevdi olunan toprak üzerinde bir mülkiyet hakkına da mazhar kılınmışlardır; bunlar, bu toprakları, başkasına devir ve temlik edebilirlerdi.

Likürg'ün gayrimenkul mülkiyet bakımından yaptığı bu ıslahat, zamanla, kendi ehemmiyetini kaybedecek bazı neticelere müncer olmuştur. Her şeyden evvel, vatandaşlar hakkında bahis mevzuu olan tahdidî mahiyetteki kayıt ve şartlar, bir müddet sonra, müsaviler sınıfına mensup olan kimselerin gittikçe fakirleşmelerini intaç eylemiştir. Keza, arazinin mahdut ellerde temerküzüne mâni olmak gayesiyle Likürg tarafından yapılan ıslâhatın bir müddet sonra bu gayenin tahakkuk ve idamesini ihlâl edecek yeni bir takım vaziyetler doğurduğu da görülmektedir. Meselâ, bir müddet sonra, Periyekler sınıfı içinde arazi yine mahdut kimselerin uhdesinde temerküz etmeye ve bunun neticesi olarak ferdlerin iktisadî durumunda bir eşitsizlik husule gelmeye başlamıştır. Keza, müsaviler sınıfına mensup olanların da üzerinde ancak intifa hakkına sahip olabildikleri toprakları vasiyet ve bağış suretiyle başkalarına intikal ettirebilmelerinin Milâddan evvel dördüncü asırdan itibaren mümkün kılınması keyfiyeti de, zamanla, bu sınıf içinde de arazinin mahdut kimselerin uhdesinde temerküz etmesini ve bunun neticesi olarak vatandaşlar arasında da iktisadî bakımdan bir eşitsizliğin vücut bulmasını intaç eylemiştir.

İşte, arazinin bu tarzda mahdut kimselerin uhdesinde temerküz eylemesi keyfiyeti ve bunun tevlit eylediği içtimai ve iktisadî mahzurlar, Milâddan evvel üçüncü asrın ortalarına doğru yeni bir toprak reformunun yapılmasını zarurî kılmıştır. Bu reforma göre, Site arazisi, mülkiyeti Site'ye ait olmak üzere, müsavilerle periyekler arasında bir taksime tâbi tutulmuş ve bu sınıflardan her birine ait toprak da o sınıflara mensup ferdler arasında eşit esaslar dahilinde tevzi edilmiştir. Yalnız, biraz evvel de dediğimiz gibi, hangi sınıfa ait olursa olsun toprak üzerinde Site bir mülkiyet hakkına sahip bulunmaktadır, ferdlerin kendilerine tevzi olunan toprak üzerindeki hakları münhasıran bir intifa hakkından ibaret bulunmaktadır. Likürg'ün ıslâhatını müteakip toprağın yine mahdut

ellerde temerküzünü mümkün kılacak neticelerin tekrar husulüne mâni olmak gayesiyle, hangi sınıfa mensup olursa olsun, hiç kimsenin kendisine verilen toprak parçası üzerindeki intifa hakkını baskasına devir ve intikal ettiremeyeceği esası kabul olunmuştur.

§ 7. Akitler.

Yunan hukukunda akitlerle ilgili bazı hususların derpiş edildiği görülmektedir. Meselâ, satım, karz ve mahiyeti vâzih bir şekilde malûm olmamasına rağmen trampa¹⁶ gibi akitlerle ilgili çeşitli hükümleri ihtiva eyliyen Atina hukuku, her şeyden evvel, akitlerin inikadında ferdler için umumiyetle serbesti esasını kabul etmiş, yani, bu hususta, herhangi bir şekle tâbi olma mecburiyetini tahmil eylememiştir. Akitler tarafların rızalarının telâhukiyle tekemmül eder ve bu rızalar da çok basit sözlerle izhar ve ifade olunurdu. Her nekad, tatbikatta akitlerin umumiyetle yazılı şekle tâbi kılındığı, bunların umumiyetle yazılı bir vesikaya istinat ettirildiği görülmekte ise de, Atina hukuku, akitlerin muteberiyeti bakımından, bunu bir şart olarak kabul etmiş değildir. Taraflar, kendileri için en emin şekil, usul, ne ise onu seçmekte tamamen serbestiler. Bu böyle olmakla beraber, tarafların menfaati akitlerin daha ziyade yazılı bir vesikaya istinat ettirilmesini gerektirdiğinden, umumiyetle ve bilhassa mühim hususlarda, akitlerin yazılı bir şekle tâbi kılınması tercih olunmuştur. Bu gibi hallerde, tanzim kılınan vesikayı evvelâ taraflar imza ederler ve ondan sonra şahitler de tarafların imzalarının yanına kendi imzalarını korlardı¹⁷.

Akitlerin yazılı şekle tâbi kılınması halinde taraflar arasında tanzim olunan vesikalar iki nüsha olarak tanzim edlirdi. Bu nüshaların bir tanesi alâkalı tarafta kalır ve diğeri de üçüncü şahıslar nezdinde saklanırdı. Yalnız, bilâhare, bu ikinci nüshanın üçüncü şahıslar nezdinde saklanması usulünden vazgeçilmiş ve bu hususta bir arşiv dairesi ihdas edilerek bu ikinci nüshaların adli makamların da kontrolünden geçtikten sonra mezkûr arşiv dairesinde saklanması cihetine gidilmiştir¹⁸. Arşiv memuru, ihtiyaç halinde, sakladığı bu mukavelenamelerin musaddak suretlerini alâkahılara tevdie salâhiyettar olduğu gibi, icabında, talep vukuunda, mukavelenamelerin muhtevası hakkında gereken izahatı da

16) Bk. *Dareste (R.)*, op. cit., s. 95.

17) Bk. *Dareste (R.)*, op. cit., s. 96.

18) Bk. *Dareste (R.)*, op. cit., s. 99.

verebilirdi¹⁹. Bir resmî müessese olan arşiv dairesinde saklanan senetler, kabiliyeti icraiye yi haiz bir vesika telâkki olunurdu. Âkitler arasında bir ihtilâf zuhur ettği takdirde, kazaî müesseseler, arşiv dairesinde muhafaza edilen bu mukavelenamelerin muhtevasını nazara alarak derhal onun hükümlerinin icrasına girişirlerdi²⁰. Yalnız âkitler arasında bu tarzda bir yazılı vesika tanzim kılınmamışsa ve taraflardan biri de taahhüdünü ifa etmeyecek olursa, bu takdirde, karşı taraf, yine kazaî müesseselere müracaat ederek dâva edilenle kendi arasında bir akdin mevcudiyetini, dâva edilenin akdin icaplarını yerine getirmediğini şahit, yemin gibi usullerle de isbat etmek imkânını haizdi. Yani, kazaî müesseselerde delil olarak muhakkak surette yazılı bir vesikanın ibrazı gibi bir mecburiyet kabul edilmiş değildi.

Atina hukukunun bazı akitleri muayyen bir takım şekil ve merasimlere tâbi tuttuğu da görülmektedir. Meselâ gayrimenkullerin satımında, alıcının fiilî zilyedliği satım akdinin tekevvünü bakımından kâfi görülmemiştir. Her şeyden evvel, satış muamelesine müteallik taraflar arasında tanzimi gereken vesikanın muayyen müddeti zarfında Site'nin salâhiyetli memuruna da tevdi kılınması icap ederdi. Bundan başka, bu memurun, mezkûr, vesikanın kendisine tevdiini müteakip, keyfiyeti tescil ve ilân etmesi lâzım gelirdi ve gayrimenkulün satımı da ancak bu tescil ve ilân keyfiyetinden sonra üçüncü şahıslara karşı bir hüküm ifade edebilirdi. Tescil ve ilân muamelesi yapıldıktan sonra da, mevzuubahs memur kendisine tevdi kılınan vesikayı saklanmak üzere Site'nin arşiv dairesine gönderirirdi.

Atina hukuku, karz akdinde, alacaklının alacağını bir teminata bağlamak üzere, borçlunun kendi gayrimenkulü üzerinde alacaklı lehine ipotek tesis edebilmesini de mümkün kılmıştır. Borcun ademi tediyesi halinde, alacaklı, üzerinde kendi lehine ipotek tesis edilen gayrimenkulü sattırabilir ve alacağını satış bedelinden istifâ edebilirdi. Yalnız, borçlu, alacaklıya borcunu ödemek suretiyle ipotegün mevzuunu teşkil eyliyen gayrimenkulün satışına mâni olabilirdi²¹. Atina hukuku, karz akdinde, bidayette, insanların da alacaklı lehine rehin olunabilmesini mümkün kılmıştı. Fakat, bilâhare, Solon, yaptığı hukukî reformla bu usulü menetmiştir.

19) *Bk. Dareste (R.), op. cit., s. 100 - 101.*

20) *Bk. Dareste (R.), op. cit., s. 102 - 105.*

21) *Bk. Dareste (R.), op. cit., s. 80.*

II

Kadim Yunanda Ceza Hukuku

§ 1. Ceza sistemi.

Yunan hukuku, ferdler tarafından ika olunan bir çok fiilleri suç telâkki ederek bu hususta Site'lere göre değişen muhtelif cezalar tayin eylemiştir. Suç addolunan fiilleri işleyenlerin cezalandırılması hususunda takip olunan gaye bakımından, doktrin ve tatbikat sahasında yekdiğerinden farklı esasların hâkim olduğu görülmektedir. Doktrin sahasında hâkim olan telâkkiye göre, suçluların cezalandırılmasında, haksızlığın tazmin ve telâfisi, ibreti müessire ve suçluyu ıslah gibi çeşitli gayelerin güdüldüğü müşahede edilmekte ise de, tatbikat sahasında bunlardan suçlunun ıslahı gayesinin nazara alınmadığını teyit edecek bazı hususlara rast gelinmektedir. Meselâ, adam öldüren bir suçlunun, öldürülenin akrabalarıyla anlaşması ve onlara muayyen bir meblâğ tediye eylemesi halinde hiç bir takibata maruz kalmadığı, suçlunun ıslahiyle ilgili her hangi bir gayenin nazara alınmadığı görülmektedir²².

Yunan hukuku, suçluların cezalandırılması hususunda, suçtan zarar gören kimse ile suçlunun sosyal durumunu da nazara almaktan hali kalmamıştır. Bunların her ikisinin de vatandaş olması veya birinin veya her ikisinin vatandaş sınıfından gayri sosyal zümrelere mensup bulunmaları halinde, suçluya verilecek cezaların mahiyeti de değişirdi ve hattâ, bilâhare göreceğimiz gibi, bu hususta yekdiğerinden farklı muhakeme usulleri takip olunurdu²³.

Yunan hukukunda, suçlunun cezaî mes'uliyeti bakımından bidayette cezaların şahsiliği esasından uzaklaşıldığı, cezanın suçlunun ailesi efradına da teşmil edildiği müşahede olunmaktadır. Meselâ, suçlunun ölüme mahkûm edilmesi halinde aynı ceza onun ailesi efradı hakkında da tatbik olunurdu. Fakat, daha sonraları bu usulden uzaklaşmış, cezaların şahsiliği esasına doğru gidilmiş, cezaî mes'uliyetin yalnız suçlunun şahsına inhisar ettirilmesi esası hâkim olmaya başlamıştır. Netekim, Atina Site'sinde Arhont ve kanun vazı Dragon'dan itibaren suçluların cezalandırılması hususunda mes'uliyetin yalnız suçluya inhisar ettirilmesine doğru gidildiği müşahede edilmektedir. Milâddan evvel

22) Bk. *Glottz (G.)*, *La Cité Grecque*, Paris 1928, s. 276; *Glottz (G.)*, *op. cit.*, c. II, s. 312.

23) Bk. *Glottz (G.)*, *La Cité Grecque*, s. 291.

beşinci asrın sonlarına doğru Atina Site'sindeki demokratik inkişafın neticesi olarak, suçlunun ailesi efradının da cezaî mes'uliyeti esası tamamen terkedilmiş, hattâ Site'ye karşı işlenen suçlarda dahi tamamen şahsî mes'uliyet esası kabul olunmuştur²⁴.

Yunan hukuku, suçluların cezalandırılmasında, cezayı hafifleten veya ağırlaştırılan bazı hususları da nazara almış bulunmaktadır. Meselâ, işlenen suçlarda kasdin bulunmaması, suçlunun tehevüre kapılma neticesi suçu ika eylemiş olması veya akıl hastalığıyla malûl bulunması veya muayyen bir yaşı ikmal etmemiş olması, verilecek cezanın hafifletilmesini gerektiren birer sebep olarak mülâhaza edilmişlerdir. Keza, suçun umumî veya dinî bir merasim esnasında işlenmiş olması veya suçta tekerrürlük hali, cezaların ağırlaştırılmasını icap ettiren birer sebep olarak karşılanmışlardır.

§ 2. Suç telâkki edilen fiiller ve cezaları.

Yunan hukukunun suç telâkki eylediği fiiller ve bunlar için tesbit ettiği cezalar Site'lere göre tahavvül eden bir keyfiyettir ve hattâ, bu hususta, bazı Site'ler için diğerlerinden farklı bir takım hususiyetler bahis mevzuu olmaktadır. Meselâ, Ceza Hukuku hakkında çok az bir bilgiye sahip bulunduğumuz Isparta'da, Site'ye altın ve gümüş gibi kıymetli madenlerin ithali, şişmanlık, bekârlık gibi hususların suç telâkki olundukları görülmektedir. Keza, buna mukabil, mülkiyete ve aile nizamına karşı işlenen bazı fiiller, meselâ mahirane yapılan bir hırsızlık, zina gibi hususların da suç telâkki edilmedikleri müşahade olunmaktadır. Nihayet, yine aynı Site'de, bazı hallerde suçluların takibattan masun kılınmaları da mümkün bulunmaktadır. Meselâ, ika eylediği fiilin mahiyeti ne olursa olsun, dinî müesseselere sığınan suçlular hakkında hiç bir takibat yapılamazdı.

Atina Site'sine gelince, burada Ceza Hukukuyla ilgili olmak üzere daha önemli bir inkişaf nazarlarımıza çarpmaktadır. Her şeyden evvel, Atina Site'sinde, Devlete, ahlâk ve âdaba ve aile nizamına, şahıslara ve mallara karşı işlenen muhtelif fiillerin suç telâkki olundukları ve bunların her biri hakkında da çeşitli cezaların tayin edildiği görülmektedir. Bunlardan Devlet aleyhine işlenen ve suç telâkki edilen fiillerin muhtelif nevileri nazara alınmıştır. Meselâ, Site'nin vücut bulmasında ve varlığının idamesinde büyük bir önem arzeden dinî telâkkilere ve bu telâkkilerin icaplarına aykırı hareket suç telâkki olunarak bu hususta

24) Bk. Glotz (G.), op. cit., c. II, s. 336 - 337.

ölüm ve sürgün gibi çok ağır cezalar kabul olunmuştur²⁵. Mukaddesatı tahkir ve vatana ihanet gibi suç telâkki olunan fiiller hakkında da bidayette ölüm ve bununla birlikte malların müsaderesi cezası tesbit edilmiş, bilâhare, Milâddan evvel beşinci asrın nihayetine doğru, bu iki cezanın birlikte hüküm olunması usulü terkedilerek bu hususta yalnız ölüm cezasıyla iktifa olunmuştur²⁶. Casusluk, askerî hizmetten kaçma, muharebede bir müdafaa mevkiini veya bir gemiyi mecbur kalmadığı halde düşmana teslim etme, mevcut hükümet şeklini tebdil gayesiyle girişilen teşebbüsler, kalpazanlık da suç telâkki edilerek ölümle cezalandırılmışlardır. Keza, Site'nin vazife halinde bulunan memurlarına hakaret suçu hakkında medenî ve siyasi haklardan mahrumiyet, rüşvet almak ve rüşvet vermek suçu hakkında medenî ve siyasi haklardan mahrumiyet ve malların müsaderesi, Site'ye ait malların çalınması suçu hakkında çalınan malın iadesi ile birlikte onun değerinin iki misli para cezası ödeme gibi müeyyideler kabul olunmuştur. Nihayet, ferdlerin, Site'nin içtimai, siyasi ve hukukî nizamına müteallik önemli bir hâdise olarak mülâhaza edilen muhtelif sınıflara mensubiyeti keyfiyetinin de, mazhar kılındığı bu ehemmiyetin neticesi olarak, bazı cezaî müeyyidelerle muhafazasına çalışıldığı görülmektedir. Meselâ, Site'de bulunan bir yabancıнын vatandaşlara tanılan hak ve imtiyazlardan faydalanmaya kalkışması bir suç telâkki olunarak bu hususta suçlunun esir olması gibi bir cezaî müeyyide kabul edilmiştir.

Atina hukuku ahlâk ve âdaba ve aile nizamına karşı işlenen ve suç telâkki edilen fiiller hakkında da önemli cezalar tayin etmiştir. Meselâ, zinanın suç telâkki edildiği ve bu hususta erkek için ölüm ve kadın için de boşanma ve cihazını kocaya terk cezalarının kabul olunduğu ve hattâ karısını suç üstü yakalayan ve onu öldüren kocanın sezaî takibattan masun kılındığı görülmektedir. Hattâ Dragon kanununa göre, odalığını başkasiyle münasebette bulunurken yakalayan ve onu öldüren erkek de cezaî takibattan masun kalırdı²⁷. Fuhşu suç telâkki eyliyen Atina hukuku bu hususta medenî ve siyasi haklardan mahrumiyet ve keza yine suç telâkki eylediği kız kaçırma hakkında da muayyen bir meblâğı ödeme (para cezası) cezalarını kabul etmiştir.

Şahıslara karşı işlenen suçlara gelince, Atina hukuku bu hususta da ağır cezalar tayin eylemiştir. Adam öldürme suçu hakkında, meş'um bir hâdise olarak mülâhaza edilen adam öldürme fiilinin Site'ye bir çok

25) Bk. Glotz (G.), op. cit., c. II, s. 428.

26) Bk. Glotz (G.), op. cit., c. II, s. 338.

27) Bk. Dareste (R.), op. cit., s. 62.

fenalıkların âriz olmasını mümkün kılacağı keyfiyeti ve bu fiilin yalnız şahıslara karşı değil aynı zamanda Site'nin ilâhlarına karşı da ika olunmuş bir suç telâkki edilmesi ciheti nazara alınarak, ölüm cezası kabul edilmiştir²⁸. Yalnız, suçlu hakkında ölüm cezasının hüküm olunabilmesi için, öldürülen kimsenin vatandaş olması ve işlenen fiilin kasda makrun bulunması icap ederdi. Eğer hâdisede kasit unsuru mevcut değilse bu takdirde, suçlu bir sene müddetle Site'den sürgün edilir ve öldürülen kimsenin akrabasına bir fidye verirdi. Keza, adam öldürmeye teşvik, öldürülen kimsenin vatandaş olmaması gibi hallerde, suçlu sürgün ve mallarının müsaderesi gibi cezalara çarptırılırdı.

Atina hukuku çocuk düşürmeyi de bir suç telâkki ederek bu hususta ölüm cezasını kabul etmiştir. Ancak çocuk düşürmenin bir suç addolunabilmesi için, kadının, kocasının rızası hilâfına çocuğunu düşürmesi veya düşürtmesi lâzımdı. Eğer, kadın, kocasının isteği üzerine çocuğunu düşürmüş veya düşürtmüş ise, bu takdirde kendisine ceza verilmezdi. Zira, Atina hukukuna göre, koca, karısının çocuğunu düşürtebilir ve bu hususta hiç bir cezaya çarptırılmazdı²⁹. Nihayet yaralama, dövme gibi fiiller de suç telâkki edilmiş ve bu hususta sürgün ve malların müsaderesi gibi cezalar kabul olunmuştur³⁰.

Mal aleyhine işlenen suçlara gelince; Atina hukuku bu hususta çok ağır cezalar derpiş etmiştir. Meselâ, hırsızlık bir suç telâkki edilerek bu hususta suçun gerek gündüz işlenmesi ve gerek çalınan şeyin değerinin yüksekliği verilecek cezanın da artmasını icap ettirirdi. Kabul edilen esaslara göre, değeri elli dirahmiden yüksek olan bir şeyin gündüz çalınması halinde, hırsızlık suçunun faili ölümle cezalandırılırdı. Çalınan şeyin kıymetinin elli dirahmiden az olması halinde ise, suçlu para cezasına mahkûm edilir ve bu para cezasını da malı çalınan kimseye öderdi. Atina hukuku kundakçılığı da bir suç telâkki ederek bu hususta da ölüm gibi ağır bir ceza kabul etmiştir.

Atina hukuku, suç telâkki ettiği fiiller hakkında kabul eylediği bazı asli cezaların yanında yine aynı fiil dolayısıyla suçlu hakkında hüküm olunması gereken bazı fer'î cezalar da tayin eylemiştir. Meselâ, boğma, taşlama, başı kesme, uçuruma atma, zehir içirme, dövme gibi muhtelif şekillerde infaz olunan ölüm cezasını gerektiren bir suçun ika halinde, suçlu, ölüm cezasıyla birlikte, fer'î bir ceza mahiyetinde olmak

28) Bk. *Glots (G.)*, *La Cité Grecque*, s. 274, 275; *Glots (G.)*, *op. cit.*, c. II, s. 326.

29) Bk. *Glots (G.)*, *op. cit.*, c. II, s. 583.

30) Bk. *Glots (G.)*, *La Cité Grecque*, s. 275.

üzere mallarının Site lehine müsaderesi³¹ sezasına da çarptırılırdı. Keza, Site'nin hudutları dışına çıkarılmaktan ibaret sürgün cezasını gerektiren bir suçun İkaı halinde, suçlu, aslı ceza olarak sürgün ve fer'i ceza olarak da malların Site lehine müsaderesi, medenî ve siyasî haklardan mahrumiyet cezalarına mahkûm edilirdi ve bunlardan medenî ve siyasî haklardan mahrumiyet cezasına rağmen suçlunun mahrum kılındığı bu haklardan faydalanmak istemesi keyfiyeti de onun ölüm cezasına çarptırılmasını gerektirirdi. Keza, zina suçunu işleyen kadınlar hakkında, mabedlere girmekten men olunmaları, süslü şeyler takmamaları gibi fer'i cezalar da hükmolunurdu³².

Atina hukukunun, meselâ kız kaçırma suçunda olduğu gibi suçluyu para cezasıyla cezalandırdığı hallerde, suçlu tarafından ceza olarak ödenen para site hazinesi tarafından tahsil edilir ve bu hususta suçtan zarar gören kimseye bir şey verilmezdi³³. Eğer fer'i bir ceza olarak suçtan mağdur olan kimsenin zarar ve ziyanının da tazminine hükmedilmişse, ancak bu takdirdedir ki suçlu tarafından sebebiyet verdiği zararın tazmini keyfiyeti bahis mevzuu olabilirdi.

III

Kadim Yunanda Adli Teşkilât ve Muhakeme Usulü

Yunanlıların Adli Teşkilât ve Muhakeme Usulü hakkındaki bilgilerimiz hemen hemen Atina Site'sinin kazai müesseseleriyle bu müesseselerde takip olunan muhakeme usulüne inhisar eylemektedir. Diğer Yunan Site'lerinin adli müesseseleriyle bu teşekküllerde takip edilen muhakeme usulü hakkında halen sarîh bir bilgiye malik değiliz. Bundan dolayı, biz de, burada, Atina Site'sinin kazai teşkilâtını, bu teşkilâta yer alan müesseseleri ve bu müesseselerde takip olunan muhakeme usulünü tetkikle iktifa edeceğiz.

§ 1. Adli Teşkilât.

Atina Site'sinin adli teşkilâtında muhtelif kazai organ ve müesseselerin yer aldığı görülmektedir. Her şeyden evvel, Pizistrat tarafından

31) Suçlunun mallarının müsaderesi ister aslı ister fer'i bir ceza olarak hüküm edilsin, Atina hukuku, bu mallardan, suçlunun karısına cihazını ve çocuklarına da nafakalarını talep etmek hakkını tanımıştır.

32) Bk. *Glots (G.)*, op. cit., c. II, s. 332.

33) Bk. *Glots (G.)*, op. cit., c. II, s. 320.

ihdas edilen Demos namı altında mahallî kaza organlarını müşahade etmekteyiz. Sayısı Milâddan evvel beşinci asırda otuzu ve Milâddan evvel dördüncü asırda kırkı bulan bu kazâ organlarının hakikatte Demos denilen idarî mıntakalarda faaliyette bulunmaları gerekirken, yavaş yavaş Site merkezinde yerleştikleri görülmektedir. Bunlar ilk derecede bir kazâ organı olarak kıymeti itibariyle yirmi dirahmiden aşağı olan Hususî Hukuk dâvalarına bakarlar ve rüyet ettikleri ihtilâflar hakkında nihai ve kesin kararlar verirlerdi.

Keza bunlardan başka, ferdler arasında kıymeti on dirahmiyi geçen ihtilâfları halledecek Diaitêtes namında kazaî organlar da mevcuttu. Altmış yaşına gelen her Atinalı askerlik listesinden ismini sildirterek Diaitêtes listesine kendisini kaydettirir ve bir sene müddetle bu vazifeyi görürdü. Bu vazifeyi yapmaktan kaçınan her Atinalı vatandaş Site tarafından cezalandırılırdı. Bunlar, her biri bir Tribu'ya ait olmak üzere on kısma ayrılır ve her kısım muayen bir mahalde vazife ifa ederdi ve rüyet ettikleri işler hakkında gereken tahkikatı sür'atle yaparak icap eden kararı verirlerdi. Dâvaları sür'atle rüyet ederek bir karara bağlayan bu kazaî organların faaliyeti aynı zamanda taraflar için de fazla bir masrafı mucip olmazdı. Yalnız, bu kazaî organlar, rüyet ettikleri ihtilâf hakkında gereken kararı vermeden evvel taraflar arasında sulh teşebbüsünde bulunur ve bunda da muvaffak olamadıkları takdirde icap eden kararı verirlerdi. Taraflar, bu karara karşı, Helie namındaki halk mahkemesine müracaat edebilirlerdi³⁴.

Atina Site'sinde kazâ fonksiyonunun ifasına iştirak eyliyen müesseseler meyanında Bule (Beşyüzler Meclisi), Eklezia (Halk Meclisi) namındaki teşekküllere de tesadüf edilmektedir. Bunlardan Bule, bazı cezaî hususlara münhasır bir kazaî salâhiyete malik bulunmakta, Eklezia Site'nin emniyetine karşı ika edilecek suçların firenlenmesi hakkında bazı imkânlarla mazhar kılındığı gibi diğer kazaî müesseseler tarafından verilen ölüm cezalarını tasdik salâhiyetini de haiz bulunmaktadır³⁵.

Atina Site'sinde bazı suç faillerinin suçun ikaı anında cezalandırılması hususunda bazı yüksek memurlara da kazaî salâhiyetler tanınmıştır. Keza, askerî disipline riayetsizlik suçlarını muhakeme etmek üzere Stratej'in başkanlığı altında toplanan askerî mahiyetteki bazı askerî heyetlere de kazaî salâhiyetler verilmiştir³⁶. Keza, Atina Site'si iktisadi bakımdan yükseldiği zaman gerek yabancılar ve gerek yabancılarla yerli

34) Bk. Glotz (G.), La cité Grecque, s. 278 - 279.

35) Bk. Roussel (P.), op. cit., s. 286 - 287.

36) Bk. Glotz (G.), op. cit., c. II, s. 322 - 323.

tüccarlar arasında zuhur eyliyen ticarî ihtilâflara bakmak ve' bu hususta bir ay gibi kısa bir müddet zarfında gereken kararı vermek üzere bazı kazâi müesseseler de ihdas olunmuş ve bunlara ikraz işlerinden, esir ve hayvan satımından doğan ihtilâflarla büyük tacirler, armatörler, işçiler arasındaki ihtilâfları rüyet salâhiyeti verilmiştir³⁷.

Atinada, demokratik rejimin hâkim olduğu devirde, kazâi faaliyete iştirak eyliyen organlardan bir diğeri olarak Arhont'ları görmekteyiz. Bunlardan Arhont - Kral dinî hususata müteallik kazâ işleri ifa eyler, Arhon - Polemark vatandaş olmayan Atinalıların dâvalarını rüyet eder ve askerî suçlular hakkında gereken tahkikatı yapardı. Nihayet Tesmotet denilen diğeri Arhont'lar da kazâi işler hakkında icap eden tahkikatı ifa ve tahkikatını yaptıkları kazâi işleri rüyet edecek mahkemelere başkanlık ederlerdi³⁸.

Atina Site'sinin kazâi müesseselerinden biri de, cezaî hususlarda faaliyette bulunan Areopaj Meclisidir. Kazâi müesseselerin en eskisi ve en önemlisi olan ve eski Arhont'lardan tereküp eden ve otuz bir âzası olan bu teşekkül, Ares tepesi üzerinde toplanır ve orada kazâi faaliyette bulunurdu. Bidayette, kanunların tatbikine nezaret, ferdleri ahlâki ve dinî cephelerden murakabe ve icabında gayri ahlâki hareketlerinden dolayı onları para cezasına mahkûm etme, Bule (Beşyüzler Meclisi) ve Eklezia (Halk Meclisi) gibi teşekküllerin Site'nin menfaatlerine ve kanunlara aykırı kararlarının tatbikine mâni olma gibi salâhiyetleri de haiz bulunan bu müessese, adam öldürme gibi muayyen bazı suçlara bakar, demokrasiyi yıkmağa çalışanların ika eyledikleri siyasi suçları rüyet eder ve bu hususta gereken kararları ittihaz eylerdi. Haksızlığa maruz kaldığını iddia eyliyen her vatandaş, tecavüz edilen kanunu bildirmek suretiyle, bu müesseseye müracaat edebilirdi³⁹. Başlangıçta bukadar geniş salâhiyetlere mazhar kılınmış olan Areopaj Meclisi, bilâhare, Milâddan evvel 462 de, bu salâhiyetlerinden bazılarını kaybetmiş; siyasi salâhiyetler kendisindeq alınarak münhasıran cezaî hususlarda kazâ fonksiyonunu ifa eyliyen bir teşekkül, bir ceza mahkemesi haline getirilmiştir.

Yine eski Arhont'lardan teşekkül eyliyen ve yine Ares tepesinde faaliyette bulunan Areopaj mahkemesi, kasden adam öldürme, öldürmek kasdiyle yaralama, zehirleme suretiyle adam öldürme, meskûn bir evi yakma gibi şahıslara ve mala karşı işlenen bazı önemli suçlara, suçlunun

37) Bk. *Glots (G.)*, op. cit., c. II, s. 327.

38) Bk. *Aristote*, op.cit., s. 58 ve müt.

39) Bk. *Aristote*, op. cit., s. 4-5.

mensup bulunduğu sınıf nazara alınmaksızın, bakar ve bu hususta gereken cezalara hükmederdi ve bu müessese tarafından verilen kararlara karşı da hiç bir mercie müracaat edilemezdi⁴⁰.

Atina Site'sinde, keza, Palladion, Delfinion, Freatti, Pritan namında ceza dâvalarına bakan diğer kazai müesseseler de mevcuttu⁴¹. Meselâ, bunlardan Palladion namındaki kazai teşekkül, öldürülen kimsenin vatandaş olduğu hallerde kasden ika olunmayan adam öldürme, adam öldürmeye teşvik, metek, yabancı, köle gibi vatandaş olmayan kimselerin kasdi veya gayrikasdi öldürülmesi gibi suçlara bakardı⁴² ve suçlular hakkında muayyen bir müddetle mukayyet olmak üzere sürgün cezası hükmederdi. Yalnız, öldürülen kimsenin akrabasının müsaadesiyle suçlu sürüldüğü yerden Attik'e avdet edebilirdi.

Delfinion mahkemesi de meşru görülen adam öldürme suçlarını rüyet ederdi. Meselâ öldürülen kimse mücadeleyi icap ettiren bir oyunda rakibi ile mücadele ederken bu mücadele neticesi öldürülmüşse, veya ölüm harpte bir hata veya kaza neticesi vukubulmuşsa, veyahut öldürülen kimsenin öldürenin karısı, annesi, kızkardeşi, kızı veya hür odalığıyla gayrimeşru münasebet halinde yakalanması neticesi öldürülmüş olması halinde, bu nevi adam öldürme hâdiselerine Delfinion mahkemesi bakardı⁴³.

Freatti denilen mahkeme ise, gayrikasdi adam öldürme yüzünden muvakkat sürgün cezasına çarptırılanlar tarafından tekrar işlenen kasden adam öldürme suçlarını rüyet ederdi. Bu mahkemenin hâkimleri deniz kenarında sahil üzerinde toplanırlar, sanığı deniz üzerindeki bir sandala oturtarak muhakeme ederlerdi. Sanık beraet ederse sürgün bulunduğu yere avdet eder ve suçlu olduğu neticesine varılırsa ölüme mahkûm edilirdi⁴⁴. Pritan mahkemesine gelince, bu müessese faili meçhul olan suçlara bakar, meçhul olan suçluları giyaben mahkûm ederdi. Meselâ bir kimsenin öldürülmesi halinde eğer adam öldürme suçunun

40) Bk. *Glötz (G.)*, op. cit., c. II, s. 321 - 322; *Glötz (G.)*, La cité Grecque, s. 274.

41) Bk. *Glötz (G.)*, op. cit., c. II, s. 321 - 322.

42) Bk. *Glötz (G.)* La cité Grecque, s. 275.

43) Bk. *Glötz (G.)* La cité Grecque, s. 275.

44) Bu nevi sanıkların deniz üzerinde bir sandalda oturtularak karaya ayak basmalarına müsaade olunmamasının sebebi, bunların, işledikleri birinci adam öldürme suçunun kendilerine sürdüğü lekeden henüz daha temizlenmemiş olmalarıdır. Bundan dolayı, bu gibi kimseler, Attik'e ayak basmaktan menolunmuşlardır [Bk. *Glötz (G.)*, La cité Grecque, s. 275].

faili bulunamazsa, bu takdirde, Pritan mahkemesi, bu suçun meçhul faili hakkında gereken cezayı hükmederdi⁴⁵⁾.

Atina Site'sinin kazâi müesseselerinden biri de, hem Hususî Hukuk ve hem ceza dâvalarını rüyete salâhiyettar Helie veya Halk mahkemesidir. Atina Site'sinde demokratik inkişafın bir eseri olmak üzere Solon tarafından vücade getirilen bu müessese, Site'nin adli teşkilâtında önemli bir mevki işgal eylemektedir. Âzalarına Heliast namı verilen bu kazâi müessese altı bin kişiden tereküp ederdi ve âzalar, her Tribu'dan altı yüz kişi olmak üzere, otuz yaşını ikmal eyliyen, Site hazinesine borçlu olmayan, medenî haklara sahip bulunan Atinalı vatandaşlar arasından, hiç bir bilgi ve ehliyet farkı gözetilmeksizin, bir sene müddetle kur'a ile seçilirlerdi ve müddetini dolduran her vatandaşın aynı müesseseye tekrar âza seçilebilmesi de mümkündü. Seçilen âzalar vazifelerine başlamadan evvel Ardettos tepesinde toplanarak Halk Meclisile (Eklezia) Beşyüzler Meclisinin (Bule) kanun ve kararlarına göre, vicdanlarına uyararak faaliyette bulunacaklarına yemin ederlerdi. Kendilerine, ifa ettikleri vazifeye mukabil, Milâddan evvel beşinci asırda Perikles tarafından yapılan bir yenilik olmak üzere, her gün için muayyen bir ücret de verilirdi.

Halk mahkemesi, önemli dâvalarda altı bin âzasiyle birlikte, tam heyet halinde faaliyette bulunurdu. Fakat, mühim olmayan dâvalarda ve bilhassa işlerin çokluğu halinde bu müesseseye mensup yeminli altı bin hâkimin on gruba ayrılarak bu gruplar arasında iş bölümü yapıldığı ve bu grupların her birinde on Tribu'nun da müsavaten temsil olunduğu görülmektedir. Hattâ, tatbikat bakımından, altı bin âzanın veya on muhtelif dairenin hep bir arada faaliyette bulunması çok ender olarak vukubulan bir keyfiyetti. Umumiyetle, altı yüz âzalık gruplar, altı yüz hâkimden mürekkep daireler halinde kazâi faaliyet ifa edilirdi.

Halk mahkemesinin çok geniş salâhiyetlere malik olduğu ve demokrasinin gelişmesiyle birlikte bu kazâi müessesenin salâhiyetlerinin arttığı müşahade edilmektedir. Bu teşekkül Solon tarafından ihdas edildiği zaman bidayette yalnız ikinci derecede bir kazâ mercii mahiyetini haizdi. Fakat, daha sonraları, Helie müessesesinde iki nevi kazâi mercii olmak vasfının mevcudiyeti görülmektedir. Her şeyden evvel, bir ilk derece kazâ mercii olarak gerek Hususî Hukuk ve gerek ceza dâvalarını rüyete salâhiyettar bulunmakta idi. Bundan başka, meselâ, Arhont'lar, Beşyüzler Meclisi (Bule), Palladion, Delfinion, Freatti, Pritan, Diaitêtes gibi diğer kazâi organ ve müesseseler tarafından

45) Bk. Glotz (G.), *La cité Grecque*, s. 275.

verilen kazaî mahiyetteki kararlara karşı da, ikinci derecede bir kaza mercii olarak halk mahkemesine müracaat olunur ve halk mahkemesi de vukubulan bu müracaatlar hakkında kesin kararlar verir⁴⁶.

§ 2. Muhakeme Usulü.

Atina Site'sinde dâvaların biri Ceza ve diğeri Hususî Hukuk olmak üzere iki kategoriye tefrik edildikleri görülmektedir. Yalnız, ceza dâvaları dendiği zaman bu dâvaların mevzuunu teşkil eyliyen ve suç telâkki olunan fiiller ister şahıslara, ister mallara, ister ahlâk ve âdaba ve aile nizamına, ister Site'ye karşı işlenmiş olsun, bu gibi dâvaların kâffesi, modern hukukta olduğu gibi Site'nin salâhiyetli resmî makamları tarafından değil, her suçtan zarar gören kimse veya yakınları veya herhangi bir vatandaş tarafından kazaî organ ve müesseselere müracaat edilmek suretiyle açılırdı. Başka bir ifade ile, bu nevi dâvaların açılmasında, Site'nin kazaî müesseselerini, suçtan zarar gören kimsenin veya kanunî mümessillerinin, meselâ öldürülen esirse efendisinin ve metek ise patronunun, veya akrabalarının veya hâdisesine göre herhangi bir vatandaşın tahrik etmesi lâzımdır⁴⁷. Kazâî merciin kendiliğinden hâdiseye vaziyet edebilmesi mümkün değildi. Ne hâkim ve ne herhangi bir resmî makam, suçlu suçüstü yakalansa bile, kendiliğinden suçlu aleyhinde takibatta bulunamazdı. Aksi takdirde, suç velevki adam öldürme hattâ bir siyasî suç olsa, suçlu takipsiz kalmış olurdu⁴⁸.

Meselâ, Atina Site'sinin en önemli kazaî müesseselerinden biri olan Areopaj'da herhangi bir ceza dâvasının rü'yet edilebilmesi için, suçtan zarar gören kimse veya akrabaları tarafından evvelâ Site'nin reisliğini yapan Arhont'a müracaat olunur, Arhont üç ay zarfında birer ay fasıla ile üç defa gereken tahkikatı yapar ve bundan sonra da müracaatı Areopaj'a havale ederdi ve Areopaj da vaki olan bu müracaatı üç gün

46) Bk. *Glots (G.)*, op. cit., c. II, s. 323-325; *Glots (G.)*, La cité Grecque, s. 271, 279-281.

47) Meselâ, Dragon kanununa göre, adam öldürmede, öldürülen kimsenin babasının, kardeşlerinin, oğullarının, bunların yokluğu halinde kardeş çocukları olan yeğenlerin ve bunların çocuklarının ve nihayet Fratri'nin on âzasının suçlu aleyhinde takibatta bulunmaları lâzımdı. Bunlardan Fratri âzalarından gayrisinin suçlu ile uzlaşarak muayyen bir meblâğ almak suretiyle takibattan vazgeçmesi de mümkündü. Yalnız bu hususta bütün akrabaların müvafakati lâzımdı [Bk. *Glots (G.)*, La cité Grecque, s. 276].

48) Bk. *Glots (G.)*, La cité Grecque, s. 272-273.

zarfında inceliyerek muhakemeyi icra eyledikten sonra, suçlu hakkında, işlediği suçun mahiyetine göre, gereken cezayı hükmederdi.

Ceza dâvalarının ferdler tarafından açılması keyfiyetinin bazı müeyyideleri de istilzam eylediği görülmektedir. Meselâ bir kimse diğer bir kimsenin suçlu olduğunu iddia eder ve onun aleyhine dâva açılmasını mümkün kılar ve fakat neticede sanığın suçlu olmadığına mahkemece karar verilirse, bu durum dâvacıya bazı cezaların verilmesini icap ettirirdi. Bundan başka, bazı suçlarda, suçtan mağdur olan kimsenin suçluyu affeylemesi halinde de, suçlu aleyhinde hiç bir takibat yapılamazdı. Meselâ, başkası tarafından yaralanan bir kimse, bu yaralama neticesi ölmeden evvel kendisini yaralayanı affetmişse, bu takdirde suçlu aleyhinde takibata girişilemezdi⁴⁹.

Atina Site'sinde Hususî Hukuk dâvaları, ferdler arasında zuhur eden hukukî ihtilâfların halliyle ilgili bulunan dâvalardır. Bu nevi dâvalarda, dâvacı, dâvasını kazandığı takdirde, dâva edilenden hem müddeâbihi alır ve hem ondan zarar ve ziyan talebinde bulunabilirdi. Fakat, dâvacının dâvasının kazai müessese tarafından reddi halinde, onun dâva edilene muayyen bir tazminat ödemekle mükellef tutulması da mevzuubahs olurdu.

Görülüyor ki, Atina Site'sinde, gerek ceza dâvalarının ve gerek hususî hukuk dâvalarının açılmasında, daima ferdlerin müracaatları, harekete geçmeleri önemli rolü oynamakta, dâvalar ancak bu tarzda bir müracaatla açılabilir. Dâvacı tarafından bu gibi müracaatlar yapılırken, müracaatın yazılı ve iki şahit huzurunda yapılması veya dâvanın bu şekilde ikamesi gibi bir mecburiyet mevzuubahs olmaktadır. Dâva kabul edildiği takdirde, müddei dâvasının rüyetine müteallik masrafları derhal peşinen tediye davet olunur ve kendisine bir tahkikat günü tayin edilirdi. Bundan başka dâva edilene de dâvacının isteği tebliğ edilir ve o da tesbit olunan tahkikat günü için davet olunurdu. Tahkikat dinî hususlarda Arhont - Kral, Hususî Hukuk dâvalarında Arhont, Atinada yerleşmiş ecnebilere müteallik dâvalar da Polémark, âmme menfaatini ilgilendiren dâvalar da Tesmotet tarafından yapılırdı. Tahkikat günü, dâvacıların, delillerini, mukavelelerini, senetlerini, şahitlerini, tatbikini istedikleri kanun metinlerini tahkikatı yapan organa bildirmeleri, ibraz etmeleri lâzımdı. Dâvacılar tahkikatı yapan memura ibraz ettikleri ve bildirdikleri delillerden gayri herhangi bir delili, velevki tahkikat safhasında unutulmuş olsa bile, muhakeme safhasında mahkemeye ibraz edemezler, bildiremezlerdi. Tahkikatı yapan

49) Bk. *Glots (G.)*, *La cité Grecque*, s. 276.

memur tarafından, bu delilleri, tarafların iddia ve müdafaalarını ihtiva eyliyen bir dosya tanzim olunurdu. Bu dosya, ceza dâvalarında muhakeme gününe kadar mühürlü bir kutuda saklanırdı. Hususî Hukuk dâvalarında ise, tahkikatı yapan memur, dosyayı, tarafları uzlaştırmak gayesiyle hakeme tevdi ederdi. Eğer uzlaşma teşebbüsü akim kalırsa, hakem dosyaya kendi kararını da ilâve ederek bunu dâva edilenin mensup bulunduğu Tribu'nun hâkimlerine gönderir ve bunlar da dosyayı ait olduğu mahkemeye tevdi ederlerdi.

Dâvayı rüyet edecek mahkeme bir duruşma tarihi tesbit eder ve mezkûr tarihte, sabahın erken saatinde, celse açılır ve isteyenler de mahkemede dinleyici olarak bulunabilirlerdi. Celsenin küşadiyle beraber kurbanlar kesilir, dualar edilir ve ondan sonra, başkanın emri üzerine, o gün rüyet edilecek dâvalar ilân olunurdu. Her dâvanın rüyetine geçilmesiyle beraber, zabıt kâtibi dâva arzuhalini veya ithamnâme-yi ve karşı tarafın müdafaasını okur ve sonra sırasıyla dâvacıya ve dâva edilene söz verilirdi. Taraflar iddia ve müdafaalarına müteallik söyleyecek şeyleri, evvelden, bu hususta ihtisas sahibi meslekten yetişmiş kimselere hazırlatabilirlerdi. Keza, bu hazırlattıkları iddia ve müdafaaları mahkemede bizzat okuyabildikleri gibi, bunları hitabet ve belâgatî ile temayüz etmiş kimselere de okutturabilirlerdi.

Ceza dâvalarında taraflar ancak bir defa söz almak hakkını haizdiler. Hususî Hukuk dâvalarında ise, dâvacı dâva edilenin müdafaasına ve dâva edilen de dâvacının bu cevabına mukabele imkânına mazhar kılınmışlardır. Taraflardan hiç biri diğer tarafın sözünü kesemezdi. Hâkimler de, tarafların iddia ve müdafaaları karşısında tamamen pasif kalırlar, sadece onları dinlemekle iktifa ederlerdi. Bütün bunların ikmalinden sonra, dosyada mevcut evrak ve ibraz edilen kanun metni okunur ve bunun da bitmesini müteakip, mahkeme için, aynı gün, rüyet ettiği dâva hakkında bir karar vermek mecburiyeti vardı.

Yalnız, mahkeme nihai kararını vermeden evvel, gerek ceza dâvalarında ve gerek Hususî Hukuk dâvalarında dâvacının dâvasından vazgeçmesi mümkündür. Eğer bu vazgeçme keyfiyeti bir Hususî Hukuk dâvasına taallük ediyorsa, dâvacı dâvasının rüyetine müteallik masraflarla ilgili olmak üzere peşinen ödediği parayı kaybederdi. Eğer vazgeçme keyfiyeti bir ceza dâvasına taallük ediyorsa, bu takdirde dâvacı tazminat mahiyetinde olmak üzere bin dirahmilik bir para cezasına mahkûm edilir ve aynı mevzula ilgili olmak üzere aynı şahıs hakkında yeniden dâva açmak hakkından mahrum kılınırdı.

Eğer dâvacı tarafından dâvasından vazgeçme gibi bir keyfiyet vukubulmamışsa, duruşmanın biraz evvel zikrettiğimiz safhalardan

geçmek suretiyle hitama ermesini müteakip, mübaşir tarafından mahkeme âzaları rey vermeye davet olunurdu. Âzalar tarafından aralarında müzakere cereyan etmeksizin reyler derhal ve gizli olarak verilir ve reylerin tasnifi neticesi basit ekseriyet esasına göre tecelli edecek karar da başkan tarafından derhal ilân olunurdu. Cezai hususlarda verilen karar eğer dâva edilenin beraetini tazammun ediyorsa, bu takdirde, dâvacıya ceza verilirdi. Hususî Hukuk dâvalarında eğer dâvacı dâvasını kaybederse, bu takdirde, dâvacının dâva edilene müddeâbihin kıymetinin altında birini ödemesi gerekirdi.

Mahkemede rüyet olunan dâvanın cezai hususlara taallük etmesi halinde, suçluya verilecek ceza hâkimin takdirine bırakılmayıp evvelden muhtelif şekillerde tesbit olunmuşsa, bu takdirde, reylerin neticesi dâva edilen aleyhinde tecelli ettiği takdirde, hiç formaliteye lüzum olmadan, evvelden tesbit olunan ceza suçlu hakkında hüküm edilmiş olurdu. Eğer bu tarzda bir tesbit keyfiyeti yoksa, verilen reylerin neticesi dâva edilenin suçlu olduğu tebeyyün ederse, bu takdirde, verilecek cezanın mahiyeti de mahkemece ayrıca kararlaştırılırdı. Karardan sonra, mahkeme başkanı karara müteallik hususları zabıt kâtibine yazdırır ve, bunu, cezai hususlarda mahkeme kararlarını infaz ile muvazzaf olan salâhiyetli memurlara gönderir ve Hususî Hukuk dâvalarında da dâvayı kazanan tarafa verir⁵⁰.

Kazai müesseseler tarafından verilen kararlar, halk iradesinin bir ifadesi olmaları itibariyle haddizatında kesin bir mahiyet arzederlerdi. Ancak, bazı hallerde, kazai müesseselerin kararlarına itiraz olunabilirdi. Meselâ, kararın gıyaben verilmiş olması ve bu gıyap keyfiyetinin de bir muhakeme usulü hâtasından doğması halinde, bu tarzda ittihaz olunan kararlara karşı iki ay zarfında itiraz olunabilirdi. Keza, rüyet edilen bir dâvada hile, yanlış veya yalan şahadet gibi hususların da mevcudiyeti, mahkemece ittihaz olunan karara karşı itirazı ve dâvanın yeniden rüyetini mümkün kılardı. Nihayet, kazai müesseseler tarafından verilen kararlara karşı Eklezia namındaki müessese de bir af hakkına sahip bulunmakta idi⁵¹.

Recai G. Okandan

50) Bk. *Glots (G.)*, op. cit., c. II, s. 320, 328, 330; *Glots (G.)*, La cité Grecque, s. 284 - 290, 292.

51) Bk. *Glots (G.)*, op. cit., c. II, s. 333; *Glots (G.)*, La cité Grecque, s. 292.